

VÁLGA

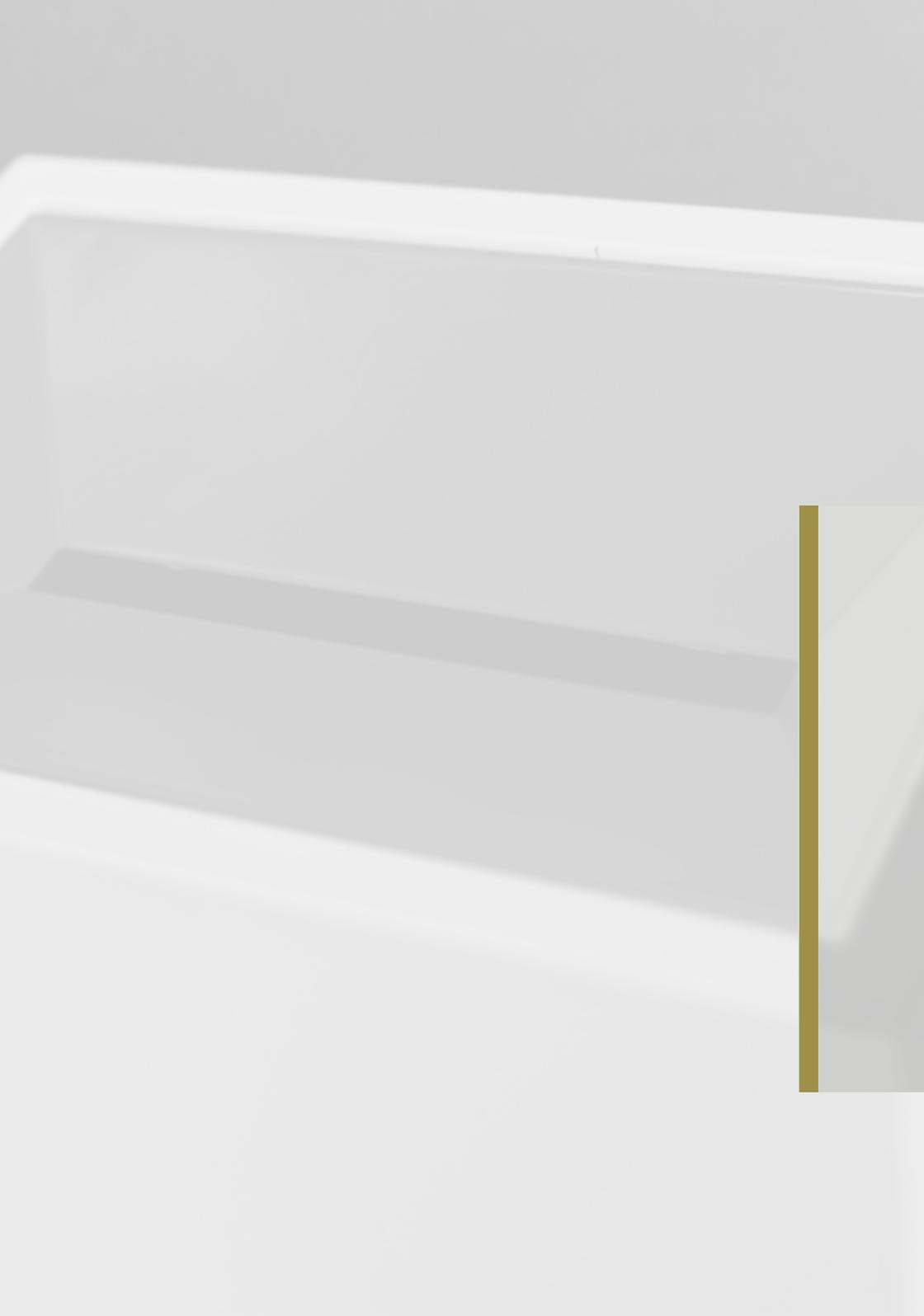
DAVVISÁMEGILLII (Nordsamisk)

Don leat beroštahti –

Buorit rávvagat dutnje gii vuolggát evttohassan

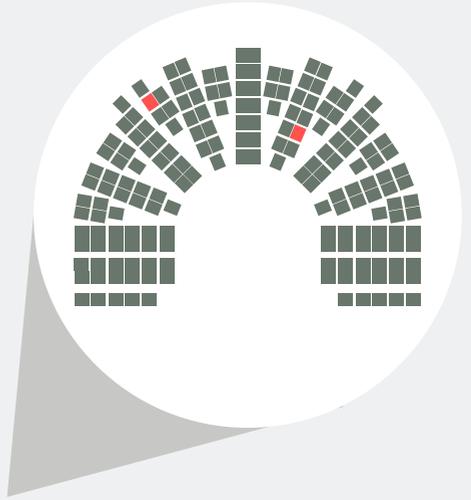

Suodjalusa
dutkanbálvalus, Našunála
sihkarvuodaeiseváldi
ja Politiija
sihkarvuodabálvalus
ráhkadan

Sisdoallu

Norga – luohhtámušvuđot servodat	5
Du dieđut – du ovddasvástádus	5
Don leat beroštahti	5
Dovdda iežat árvvuid	8
Goas berret sihtat ráđđádallama?	10

Norga – luohttámušvuđot servodat

Mañemus jagiid lea lassánan fuomášupmi dasa ahte vieris stáhtat sáhttet geahččalit váikkuhit eará riikkaid politihkalaš proseassaid. Dán konteavsttas sáhtta váikkuheapmi definerejuvvot olgoriikkalaš, stáhtalaš álggahuvvon, čihkkojuvvon ja ulbmillaš doaibman man ulbmil lea olahit mihtu mii oanehis dahje guhkes áiggi badjel sáhtta heajudit Norgga beroštumiid eará stáhtii buorrin. Dakkár váikkuheapmi sáhtta njulgejuvvot válgavuogádahkii ja válggaid čadaheapmái, politihkalaš aktevrraide dahje jienasteddjiide ja álbmoga guottuide.

Mis lea nanu demokrátalaš vuogádat mii doaibmá bures, ja maiddái rabas servodat. Dat nanosmahtta sihke ášahusaid ja ovttaskas olbmuid geain leat politihkalaš doaimmat. Norggas lea dan dihte buorre vuoddu vuostálastit dakkáriid váikkuheames sispolitihkalaš proseassaid. Seammás eat ábut leat oaivveheamet ge.

Vieris stáhtat sáhttet ohcat dieđuid Norgga politihkkáriid, politihkalaš proseassaid ja dilálašvuodaid birra ja váikkuhit daid. Dákko sáhtta juohke okta mis veahkehit go sihkkarastit sensitiiva dieđuid iežamet ja politihkalaš proseassaid birra, ja gieđahallat dakkár váikkuhusaid.

Du dieđut – du ovddasvástádus

Don fertet ieš veahkkin suodjalit iežat dieđuid ja daid neavvuid maid anát gulahallamii. Das maid ieš dagat lea mearkkašupmi du iežat integritehtii ja návccaide gulahallat oadjebasat ja sihkkarit. Lea dehálaš ahte dieđat movt sáhtat gieđahallat dilálašvuodaid mat sáhttet mielddisbuktit riskka. Sáhttet leat dilálašvuodat mat leat čadnon olmmošlaš oktavuodaide ja digitála neavvuid geavaheapmái.

Don leat beroštahti

Vieris stáhtaid dutkanbálvalusat čadahit ulbmillaš operašuvnnaid Norggas. Erenoamážit doppe gos leat vuostálasti dahje gilvaleaddji beroštumit. Politihkkárin mearkkaša dat ahte don fertet rehkenastit ahte vieris stáhtaid dutkanbálvalusat sáhttet háliidit atnit du oassin iežaset doaimmain. Sii barget sihke rabas ja čiegus vugiiguin olahan dihte iežaset mihtuid. Dárkilis dieđut du birra, sihke priváhta olmmožin ja politihkkáriin, sáhttet leat hui

mávssolaččat sidjiide. Dutkanbálvalusat leat čeahpit oažžut oktavuodaid olbmuid gaskkas, earret eará ustitlaš ja lunddolaš deaivvadeamiid bokte. Juoga nu ovttageardán go du oktavuodalistu du telefonnas, sáhtta leat ávkkálaš dutkanbálvalusaide. Manjit áigge sáhtta dát oktavuohta adnojuvvot negatiivvalaččat.

BEHTOLAŠ E-BOASTA

Duos dás sáddejuvvojit e-boasttat mat orrot dego boahtime oahpes fitnodagain, dat sáhttet leat oaidnit ovdamearka dihte dego rehkegat. Muhtomin sáhtta du mašiidnii installerejuvvot billistangáivu jus coahkkalat liŋka dahje rabat mildosa, ja muhtomin ges sáhttet viežžat dieđuid du birra, nu go sisabeassandieđuid ja eará dieđuid mat sáhttet boastut adnojuvvot manjel.

OLMMOŠLAŠ LAHKONEAPMI

Norgga politihkkár humadišgoahhtá diplomáhtain, delegašuvdnalah-tuin dahje ealáhusdoliin. Manjel bovdejuvvo politihkkár lunšii. Lunša manjel bovdejuvvo fas eará deaivvadeamiide guhkit áiggi badjel. Politihkkáris jerojuvvojit dieđut earáid birra bellodagas dahje gilvaledji bellodagas. Sáhttet leat persovnnalaš dahje bargui gullevaš áššit. Dat olmmoš sihtá maid politihkkára láchit čoahkkimiid bellodaga jođiheddjiiguin dahje eará beroštahti bellodagaiguin. Olgoriikkalaš aktevrrat nu go namuhuvvon ovdamearkkas sáhttet leat čadnon riikka dutkanbálvalus-sii dahje sáhttet geavahuvvon sis. Dat lea dábálaš vuohki opereret Norggas.

Raššivuođat ávkkástallojuvvojit

Vieris stáhtat geahččalit čadat beassat diehtovuogádagaide ja viežžat doppe dieđuid, dahje váldit badjelasaset vuogádagaide. Dakkár gaskaomiid guovddázis leat dávjá nugohčoduvvon insider-olbmot. Dat mearkkaša dakkár olbmot geat lobálaččat besset dieđuide ja vuogádagaide. Olbmot dájuhuvvojit beaivválaččat addit dakkár dieđuid.

Álkimus vuohki beassat diehtovuogádagaide lea dájuhit vuostáiváldiid rahpat e-boasttaid mildosiid dahje liŋkkaid mat fallehit teknologalaččat. Sensiitiiva ja priváhta dieđut dahje politihkalaš vuolggasajit sáhttet ávkkástallojuvvot.

Dovdda iežat árvvuid

Diede makkár dieđut dutnje ja du bellodahkii leat sensiivvat

- ▶ Guđemuš dieđut leat divrasepmosat ja sáhttet leat vearrámusat jus earát daid ožžot?
- ▶ Geainna sáhtát juogadit dakkár dieđuid ja geainna it?

Gieđahala sensiiva dieđuid várrogasat

- ▶ Jurddaš maid don dajat ja gii guldala – sihke telefonnas ja almmolašvuodas.
- ▶ Sihkkarastte ahte dieđát dan olbmo identitehta geainna gulahalat.
- ▶ Muhtin fáttáid dahje áššiid ii berre digaštallat telefonna dahje e-boastta dahje SMS bokte.
- ▶ Go juoga lea sensiiva, de berrejit čoahkkimat čadahuvvot PC, mobiillaid ja jierbmediimmuid haga.
- ▶ Ane krypterenčovdosiid elektrovnnalaš gulahallamis.

Suddje iežat mobiilelfovnna, dihtordulbosa ja PC

- ▶ Ale luoikka iežat elektrovnnalaš dinggaid earáide.
- ▶ Ane ođdaseamos prográmmagálvvuid iežat elektrovnnalaš dinggain.
- ▶ Ale divtte earáid atnit iežat PC, mobiilelfovnna, muitosákki ja eará elektrovnnalaš dinggaid.

Suddje iežat digitála bálvalusaid

- ▶ Ane mánggafáktorduodašteami (ane beassansániid ovttas SMS:in, kodaboalu dahje sullasačča) doppe gos nu sáhttá.
- ▶ Ane sierra beassansáni juohke bálvalussii.

E-boasta

- ▶ Leage kritihkalaš liŋkkaide ja mildosiidda e-boasttain maid oáččut.
- ▶ Jus leat eahpesihkar galggašit go rahpat mildosa dahje liŋkka, de árvvoštala lea go dárbbášlaš.
- ▶ Válldde oktavuoda sáddejeddjijn telefovnna bokte/eará vugiin jus eahpidat.
- ▶ Oza áinnas internehtas dieđuid birra nu ahte it raba liŋkka/mildosa.
- ▶ Raportere ártegis e-boasttaid iežat bellodatorganišašuvdnii, du listtu luohttámušolbmui dahje bargoadái.

Sosiála mediat

- ▶ Ane personsuodjalusheivehemiid suodjalit beassama ja oinnolašvuoda iežat dárbbu mielde.
- ▶ Leage didolaš das maid almmuhat iežat ja earáid birra.
- ▶ Leage kritihkalaš daidda mat sáhttet leat behtolaš ođđasat – ale sádde daid viidáset.
- ▶ Jáddat daid dieđuid mat mitalit gos don leat jus ii leat áibbas dárbbášlaš daid atnit.
- ▶ Mital earáide ahte it hálit ahte sii galget gilkorastit/”tagget” du sosiála mediain.
- ▶ Oza oazžut Twitter-konto ja eará dakkár bálvalusaid verifiserejuvvot. Dat addá mihá eanet luohttámuša kontoi. Muitte atnit hui buori beassansáni.

Mátkkoštettiin

- ▶ Ale ane almmolaš internehtaid. Ane mobiiladáhta dahje mobiila govdafierpmádaga.
- ▶ Jus mátkkoštat suojehis riikkaide, de it berre válđit mielde iežat dábálaš mobiilatelefovonna, PC dahje dihtordulbosa. Dat leat ovdamearkka dihte dakkár riikkat maiguin Norga ii ovttasbargga sihkarvuodapolihtihkalaččat.

Goas berret sihtat ráđđádallama?

Váldde oktavuoda iežat bellodatorganisašuvnnain, luohttámušolbmuin dahje bargoadiin jus vásihat dáhpáhusaid nu go:

- ▶ Oaččut ártegis e-boasttaid
- ▶ Digitála reaidduid láhttejit teknihkalaččat earáládje go dábálaččat
- ▶ Láhpát mobiilatelefovnna, PC dahje dihtordulbosa
- ▶ Láhpát sensitiiva dieđuid
- ▶ Ulbmillaš lahkoneapmi
- ▶ Earát atnet du sosiála media -profiillaid
- ▶ Boasttudiedut háddjejuvvojit

Jus jáhkát ahte vieris stáhtat leat fallehan du digitálalaččat, váikkuhit dahje lahkoniit du, de berret nu jođánit go vejolaš dieđihit ja digaštallat ášši iežat lagamus hoavddain. Leat go ain fuolas?

Váldde oktavuoda relevánta eiseválddiiguin nu go Politiijaid sihkarvuodabálvalusain PST, Našunála sihkarvuodaieiseválddiin NSM dahje báikkálaš politiijaiguin.

ÁRTEGIS E-BOASTTAT

- ▶ Iskka lea go rievttis sáddejeaddji. Omd: Boastut čállon, lea .com, ii ge .no, atná gmail dahje yahoo, ii ge bargo-e-boastta
- ▶ Jus dovddat sáddejeaddji, muhto leat eahpesihkar – ringe sutnje gullat lea go duodas sádden maidege
- ▶ Jus juoga orro beare buorre leat duohtan, de dat dávjá ii leat duohta – ane jierpmi!

NSM

---

*Dán gihppaga leat Dutkanbálvalus
(Etterretningstjenesten), Našunála
sikkeruodaeiseváldi ja Politiijaid
sikkeruodabálvalus ráhkadan
Suodjalusdepartemeantta ja Justiisa- ja
gearggusvuodadepartemeantta ovdas, maid
Gieldda- ja ođasmáhttindepartemeanta lea
koordineren ja ruhtadan.*